

1949- הקמת מערכת המשפט בצה"ל והמדריך הראשון לסניגור הצבאי

מאת: סרן אנסטסיה סורז'נקו, סניגורית צבאית בסניגוריה המחוזית, הסניגוריה הצבאית

לאחר הקמת צה"ל הוקם מנגנון משפטי שכלל בתי-דין צבאיים, תביעה צבאית וסניגוריה צבאית. כחלק מהמנגנון הזה הוקמה הפרקליטות הצבאית הראשית, והחלה לפעול מערכת משפטית צה"לית. במסגרת זו הוצאו הנחיות לסניגור הצבאי המתחיל, המשקפות את דרך הפעולה המקובלת בה צריך לפעול הסניגור. מדובר בהנחיות בעלות חשיבות היסטורית ייחודית.

רקע עובדתי

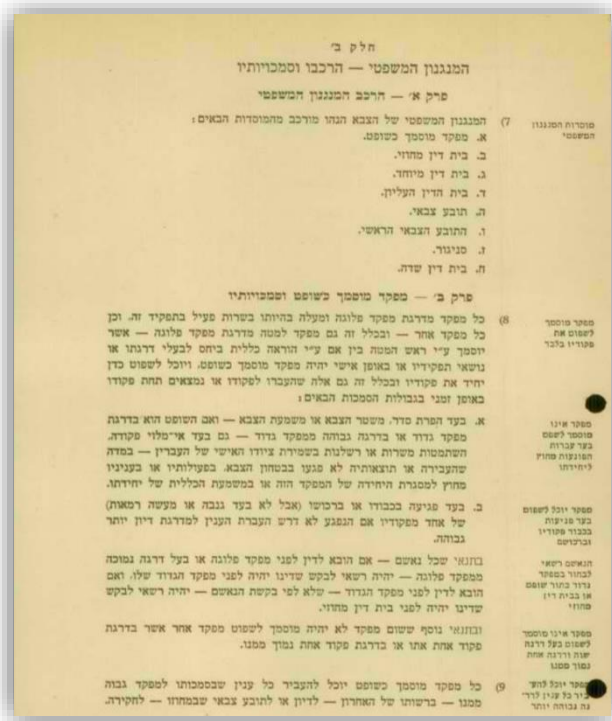
בשנת 1948, בימי הקמת צה"ל, הותקנו תקנות שעת חירום (חוקת שיפוט תש"ח), התש"ח-1948 אשר הסדירו בפועל את מנגנון השיפוט במסגרת צה"ל. התקנות הגדירו מיהו חייל שעליו הן חלות, הקימו את ערכאות השיפוט השונות, את תפקיד התובע הצבאי והסניגור. עוד קבעו התקנות את העבירות בהן יכול להיות מורשע חייל במסגרת שירותו. תקנות אלה זכו להארכת תוקף ותוקנו מפעם לפעם, ולבסוף, בשנת 1955, הומרו בחוק השיפוט הצבאי כפי שאנו מכירים אותו היום.

כאמור, לצורך ניהול ההליכים בבתי הדין הצבאיים הוקמו גופים שתפקידם לנהל את הדיונים מול בתי הדין. כך, הוקמה הפרקליטות הצבאית שכללה הן תביעה והן סניגוריה. במסגרת זו הסניגורים הצבאיים היו כפופים מקצועית לפרקליט הצבאי הראשי. בשנת 1949 יצא המדריך לסניגור הצבאי, מטעם הפרקליט

הצבאי הראשי הראשון, סא"ל אהרון חטר-ישי. הנחיות אלה חייבו את הסניגורים שפעלו אז, וכללו רשימה ארוכה של כללים והנחיות באשר להתנהלות הסניגור, בעיקר מול החייל המיוצג.

עיקרי המדריך לסניגור הצבאי

המדריך בן 22 עמודים מחולק לשבעה פרקים, וביניהם פעולות הכנה לפני תחילת משפט; הכנת ההגנה; אופן ההופעה בבית הדין; אופן החקירה; ועצות כלליות. המדריך כולל את האופן המקצועי בו סניגור צריך לפעול ומתייחס לצורה שבה עליו להתנהל מול החייל המיוצג על ידו. ההוראות מפרטות את התנהלות הסניגור בכל שלב ושלב בהליך הפלילי, מרגע שהוגש כתב האישום, דרך ניהול משפט הוכחות ועד לסיום ההליכים המשפטיים בעניינו של החייל.

כך, ההוראות כוללות פירוט מלא של הפעולות שעל הסניגור לעשות לפני תחילת משפט. הדבר כולל את החתמתו של הנאשם על כתב מינוי וההרשאה, פגישת הסניגור עם הנאשם ועיון בפרשת העדויות ובכתב האשמה.

עוד כוללות ההנחיות המלצות בנוגע לניהול הליך גופו - דיני עדויות והופעה בבית הדין, באשר להתנהלות באולם. הנחיות אלה כוללות גם התייחסות בכל הנוגע לסדר העדת העדים ואף התייחסות למצבים בהם יטען הסניגור טענה משפטית של אין להשיב לאשמה. ההנחיות אף כוללות עצה והדרכה באשר להתנהלות הכלליות של הסניגור הצבאי.

עניין נוסף הראוי לתשומת לב הוא ההנחיות בכל הנוגע לשיקול הדעת שעל הסניגור להפעיל בבואו להמליץ לנאשם האם להודות באשמה או לנהל את משפטו. כך, סעיף ב.5. להוראות כולל פירוט של מצבים בהם צריך להמליץ לנאשם להודות בכתב האישום:

*"עליך לשקול בתשומת לב את הבעיה החמורה
אם לייעץ לנאשם להודות באשמה אם לאו"*

בין היתר כולל הסעיף הנחייה לפיה על הסניגור לשקול את אמינות גרסתו של הנאשם מול הראיות האחרות הקיימות בתיק ובהתאם לכך להמליץ לנאשם להודות בכתב האישום, ככל שהסניגור משוכנע כי הנאשם ביצע את העבירה המיוחסת לו:

"... או שנראה לך כי סיפורו הוא דמיוני ואיננו מתקבל על הדעת, או מאיזו סבה מבוססת אחרת חושב אתה שאין כל סיכויים כי בית הדין יאמין להכחשת הנאשם ונוסף על כך הנך משוכנע שהנאשם בצע את העבירה המיוחסת לו – יעץ לו להודות באשמה".

למעשה המדריך מטיל על הסניגור חובה ואחריות לשקול את השאלה האם החייל ביצע את המיוחס לו; אמנם ההנחיה היא כללית ומחייבת בחינה של כלל העדויות מול גרסתו של הנאשם, ובכל זאת היא מוסיפה ומטילה חובה על הסניגור לבחון את מידת אשמתו בפועל של הנאשם שמיוצג על ידו, ולא רק את הסיכוי להוכיח את האשמה. יחד עם זאת, צוין במפורש, כי ההחלטה היא בידי הנאשם עצמו וכי "אל לו לסניגור ליצור דעה קבועה לחיובו של הנאשם".

חשיבות המדריך בראי הזמן

סט הכללים שבמדריך, שנכתב במקורו ב-1949, רלוונטי - לפחות בחלקו - גם היום. מדריך זה התווה את דרכי הפעולה של הסניגור בפן הכללי בכל הנוגע ליחסים ולהתנהלות מול נאשמים ובפן המקצועי הנוגע להליכים ולדרכי הפעולה המשפטיות בתיקים הבאים לפתחו של הסניגור. כללים אלה היו חשובים ביתר שאת בזמנו עבור הסניגוריה כגוף, בייחוד בהתחשב בכך שהסניגוריה הצבאית הייתה הגוף הראשון שנתן ייצוג משפטי ציבורי לנאשמים (הסניגוריה הציבורית הוקמה רק בחלוף מספר עשורים, בשנת 1996).

כלומר, לסניגור הצבאי באותן השנים לא היה מקור מקצועי מנוסה אליו ניתן לפנות, ולא כל שכן מקור סמכות מוסדי. לא היו תקדימים באשר להתנהלות המתאימה והנכונה של **סניגור ציבורי**, שאינו רק עורך דין המייצג לקוח, אלא חלק מגוף רחב יותר, בעל אינטרסים רחבים, אשר לעיתים שונים מהאינטרס הפרטי של הנאשם המיוצג.

הנחיות הפצ"ר היו הראשונות שהתוו את דרכי הפעולה של הסניגור. ככזה, המדריך הוא מקור ראשוני, המאפשר לנו לראות את השינוי שנעשה בכל הנוגע למתן הגנה משפטית ציבורית לאורך השנים.

גם כיום, הסניגור הצבאי עלול להתייצב מול דילמות ושיקולים הנוגעים להיותו חלק ממערכת וכן להיותו "שחקן חוזר" - אולם כיום אין מחלוקת כלל ועיקר, כי טובת החייל הספציפי המיוצג על ידו גוברת בכל מקרה. נראה שהאיזונים האתיים באותה התקופה, כעולה מההנחיות, היו שונים מהאיזונים הקיימים היום, המנחים את הסניגור בפעולתו. בעבר, כפי שניתן לראות מהמדריך והכתוב בו, על הסניגור היו מוטלות חובות רחבות יותר כלפי בית הדין וכלפי המערכת הצבאית בכללה. דוגמה לכך היא ההוראה שהוזכרה לעיל בנוגע לחובת הסניגור לשקול את השאלה האם הנאשם ביצע את המיוחס לו. היום הסניגור צריך לראות לנגד עיניו את טובת הנאשם כשיקול בלעדי. יתר על כן, אין זה מתפקידו של הסניגור לבחון את אשמתו של הנאשם בכתב האישום המיוחס לו, קרי האם הוא ביצע את העבירה. על הסניגור להבהיר לנאשם את כל הסיכויים והסיכונים העומדים מולו ובהתאם לכך להמליץ על המשך ניהול ההליך מבלי לשקול את מידת אשמתו.

על כן, הנחיות הסניגור הצבאי הראשי כיום אינן כוללות הנחיות מקצועיות ביחס לניהול תיקים פרטניים, אלא אך ורק הנחיות כלליות.

לא למותר לציין, כי ההנחיות הללו, משנת 1949, אינן מחייבות את הסניגורים היום. הסניגורים הצבאים אינם כפופים **מקצועית** לפרקליט הצבאי הראשי, והוא אינו מתערב באופן שבו הם מנהלים את הגנת החיילים המיוצגים על ידיהם.

הסניגור הצבאי הוא בעל שיקול דעת מקצועי עצמאי לחלוטין, ואף דעתו המקצועית של הסניגור הצבאי הראשי, הסמכות הבכירה ביותר בסניגוריה הצבאית, אינה מחייבת את הסניגור לפעול בהתאם לה. אמנם הסניגור הצבאי פונה למפקדיו לקבלת עצות מקצועיות אך הוא אינו חייב לפעול בהתאם לעצה המקצועית שקיבל, אם לדעתו המקצועית האישית יש לפעול בדרך אחרת.

מדוע בחרתי בנושא?

במסגרת תפקידי כסניגורית צבאית אני מגנה מדי יום על חיילים אשר עומדים לדין בבתי הדין הצבאיים בגין עבירות שונות.

המדריך לסניגור הצבאי הוא מסמך היסטורי מכונן אשר שרטט את קווי היסוד לפעולתו של סניגור צבאי בראשית ימיה של המדינה ושל מערכת המשפט הצבאית. הכרת מסמך זה לעומקו סייעה לי לקבל פרספקטיבה היסטורית מעמיקה יותר על ההיסטוריה של הסניגוריה הצבאית כיחידה תחת הפרקליטות הצבאית, על ייחודו של מקצוע הסניגור הצבאי ועל כברת הדרך שעשה מאותה תקופה.

להרחבה בנושא, ראו את המקורות הבאים:

- תקנות שעת חירום (חוקת השיפוט הצבאי תש"ח), התש"ח-1948 ;
- סעיפים 316 – 323 לחוק השיפוט הצבאי, התשט"ו-1955.